

**AQLIY ZAIF MAKTAB O'QUVCHILARINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK
XUSUSIYATLARI**

Anvarxo`jayeva Muhsinaxon Buzrukxo`ja qizi

Farg`ona davlat universiteti filologiya fakulteti

2- kurs talabasi

+99894 038 04 35

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi aqliy faoliyatida nuqsoni bor bolalarda kuzatiladigan muammolar va ularning psixologik-pedagogik xususiyatlari va normal rivojlanayotgan bola bilan aqliy zaifligi mavjud bo`lgan bolalardagi tafovutlar haqida so`z boradi.*

Kalit so`zlar: *aqliy zaiflik, fonemik tahlil, nutq, diqqatni beqarorligi, kognitiv faollik.*

Kirish:

Yozish jarayoni murakkab faoliyat turi bo`lib, insonning aqliy faoliyatining turli sohalarini qamrab oladi. A.R.Luriyaning fikricha, yozish psixologik jarayon sifatida nutq faoliyatining eng murakkab, ongli shakllaridan biri hisoblanadi, lekin grafik yozish malakasi ham insonning hissiy qobiliyatlariga tegishlidir⁷⁵.

Yozuvning yetakchi tamoillaridan biri so`zning fonemik tahlili hisoblanadi, bunda tovushlarning ma`lum bir tartibi ma`lum harflarning bir xil tartibida tasniflanadi. Natijada, so`zlarni to`g`ri yozish uchun uning tovush tuzilishini, har bir tovushning tartibini va joylashishini belgilash kerak. Bu ish nutq-eshitish va nutq-motor analizatorlarining o`zaro bog`langan faoliyati orqali amalga oshiriladi. Bundan esa, talaffuz jarayonining ahamiyati yuqoriligi namoyon bo`ladi..

Asosiy qism

Savodxonlikni o`zlashtirish jarayoni ko`pincha harflarining ko`rinishlarini ma`lum bir ro`yxatini o`zlashtirish va harflarni bo`g`inlarga va so`zlarni jummalarga bog`lash qobiliyati sifatida tushuniladi. O`qishda tayyor harf birikmalarini idrok etish qobiliyati, yozuvda esa ularni mustaqil ravishda qo`llay olish qobiliyati qabul qilinadi. Shuning uchun ko`plab o`qitish usullari birinchi navbatda harflarni, ularning nomlarini va harf birikmalarini o`rganishga qaratilgan.

O`qishda nuqsoni bo`lgan bolalarda o`qish jarayonining rivojlanish xususiyatlariga o`qish tezligining sekin rivojlanishi va boshqa bolalarda kuzatilmagan o`qishni tushunishning buzilishi kiradi. O`qishning buzilishi boshlang`ich maktab o`quvchilarida nutq buzilishining eng keng tarqalgan shaklidir.

⁷⁵ I.A Filatova Umumiy ta`limdagi kichik maktab o`quvchilarida disgrafiyaning tuzatish. Ekaterinburg, 2017 yil.

"Aqliy zaiflik" tushunchasi o'ziga xos kognitiv qobiliyatlar (xotira, e'tibor, fikrlash, hissiy-irodaviy sohalar) yoshga bog'liq ko'rsatkichlardan orqada qolsa, aqliy rivojlanishning normal tezligining buzilishini anglatadi. V.V.Sorokinaning fikricha, aqli zaif bolalar nutq faoliyatida o'ziga xos rivojlanishiga ega⁷⁶. Bu nutq faoliyatining o'ziga xos tarkibiy qismlarining shakllanish tezligining kechikishida va nutq rivojlanishining buzilishida namoyon bo'ladi.

A. Osolixin nuqtai nazaridan aqliy zaif bolalarda tovush talaffuzidagi xatolar sonor fonemalari [m], [n], [l], [r] va boshqalarning buzilishida kuzatilishini aytib o'tgan. 5-9 yoshli bolalarda normal holatda ko'pincha [r] tovushini talaffuzining buzilishi kuzatiladi.

Nutq faoliyatining leksik komponentiga bolaning kognitiv sohasining umumiy darajasi bog'liqdir. Kognitiv faollikning yetarli emasligi, aqliy zaif bolalarda atrofni noto'g'ri tushunishiga sabab bo'luvchi zaif so'z boyligini shakllantiradi. Bolalarni antonimik va sinonimik vositalaridan foydalanishlari murakkablashadi va sinonimlarni tanlash katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

A. A. Ionova, E. N. Seninalarning tadqiqotlariga ko'ra, og'irlik darajasiga ko'ra, aqliy zaif bolalarda faqat bitta fonema guruhini noto'g'ri talaffuz qilish shaklida kuzatiladigan nutq buzilishlarining ikki guruhi tasniflanadi: 1) qo'shma: talaffuz buzilishlari fonemik eshitish buzilishi bilan birlashtiriladi, ikki yoki uchta fonemik guruhni qabul qilishdagi buzilishlar; 2) nutqning tizimli rivojlanmaganligi nutq faoliyatining leksik-grammatik komponentining kam so'z boyligi va gaplarning ibtidoiy tuzilishi natijasida buzilishida namoyon bo'ladi⁷⁷. Buning sababi artikulyatsiya apparati va nutq motorikasining yomon rivojlanishidir.

G.K.Antoshechkina, A.G.Litvinova aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarda diqqatning quyidagi o'ziga xosligini aniqladilar:

- diqqatning beqarorligi diqqatning buzilishi sifatida qaraladi, buning natijasida diqqatni jamlash buziladi va qo'shimcha stimullar bilan chalg'itishi aniqlanadi;
- diqqatning zaif konsentratsiyasi, bu faoliyat ob'ektga va uni amalga oshirish dasturiga diqqatni jamlashda qiyinchilik va tez charchashda;
- diqqat hajmining pasayishi ularni ushlab turish qobiliyatining buzilishi natijasida qo'zg'atuvchilarning umumiy miqdorining miqdoriy pasayishida ifodalanadi;
- e'tiborning selektivligining pasayishi - kichik qo'shimcha tafsilotlar orasida faoliyat maqsadini va uni amalga oshirish shartlarini aniqlashning qiyinligi;
- diqqatni taqsimlashning kamayishi bolaning bir vaqtning o'zida bir nechta harakatlarni bajara olmasligi, ayniqsa ularning barchasi ongli nazoratni talab qilsa;

⁷⁶ I.A Filatova, Aqli zaif kichik maktab o'quvchilarida disgrafiyani tuzatish texnologiyasi. Ekaterinburg. 2021 yil.

⁷⁷ I.A Filatova, Aqli zaif kichik maktab o'quvchilarida disgrafiyani tuzatish texnologiyasi. Ekaterinburg. 2021 yil.

- "diqqatni jamlash" - o'zgaruvchan vaziyatga moslashuvchan munosabat bo'lmaganda, faoliyatning bir turidan yoki topilgan usulidan boshqasiga o'tish qiyinlashganda;

- chalg'ishning kuchayganida.

Turli tashqi ta'sirlarning (masalan, shovqin, nutq aralashuvi) normal rivojlanayotgan tengdoshlari bilan solishtirganda aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar faoliyatiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ular ko'proq xatolarga yo'l qo'yishadi, natijada faoliyat sur'ati sustlashadi. Shu bilan birga, bola ko'rsatmalar va topshiriqlarni eslab qolishda qiyinchilikka uchraydilar. Bunday bolalar ba'zan o'xshash harflarni chalkashtirib yuboradilar va gohida harflar birikmasini ba'zi xatolar bilan qabul qiladilar

Aqliy faoliyatida nuqsoni bor bolalarda idrokiy yaxlitlik buziladi, ya'ni bolalar bir butun sifatida idrok etilayotgan ob'ektdan o'ziga xos elementlarni ajrata olmaydilar. Bunday bolalar biron bir qismda to'liq tasvirni to'ldirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Misol uchun, normal rivojlanayotgan bola ekranda tasodifiy joylashtirilgan nuqtalarni ko'rsa, u darhol ularni hayoliy chiziqlar orqali birlashtira oladi. Aytaylik to'rtta nuqtadan kvadrat hosila qilinishi kabi. Bunday holatda aqliy faoliyatida nuqsoni bor bo'lgan bola birlashtirilgan tasvir esa uzoq vaqtni talab qilgan bo'ladi. Aqliy zaif bola ma'lum bir vaqt ichida normal rivojlanayotgan tengdoshiga qaraganda kamroq ma'lumotlarni qabul qiladi. Bunday bolalarda maqsadlilik va tizimlilik yetishmaydi. Shu bilan birga ular, kattalar yordamisiz ular uchun kerakli vazifani bajarish jarayonida ko'rsatmalarga rioya qilishda va umumiy tushunchalarni yetarli darajada farqlashda qiyinchilikka uchrashadi. Natijada, og'zaki va mantiqiy fikrlay olishdagi muammolarga olib keladi.

Xulosa:

Shunday qilib, taqdim etilayotgan vazifaga doimiy qiziqishning yo'qligi, vazifalarga beparvolik va o'z natijalarini yaxshilash istagi yo'qligi, asosiy belgilarga diqqatni jamlay olmaslik, e'tiborning beqarorligi, kelgusi harakatlar rejasini tuzishdagi sustkashliklar va topshiriqni bajarishda talablarni hisobga olmasliklari kabi barcha psixologik-pedagogik xususiyatlar aqliy faoliyatida nuqsoni bor bo'lgan kichik maktab o'quvchilarining o'quv faoliyatida yuzaga keladigan qiyinchiliklar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Volkova, L.S. Nutq terapiyasi. Moskva."Vlados" gumanitar nashriyot markazi.1997 yil.
2. Kornev, A.N. Bolalarda o'qish va yozishning buzilishi. Sankt-Peterburg. 2014.
3. Lalaeva, R.I. Boshlang'ich maktab o'quvchilarida o'qishning buzilishi va ularni tuzatish usullari. 2010 yil.

4. Levina, R.E. Bolalarda o'qish va yozishning kamchiliklari. Moskva. 2010 yil.
5. Lalaeva R.I. Yozma nutqning buzilishi. Moskva. 1989 yil.
6. Filatova I.A Umumiy ta'limdagi kichik maktab o'quvchilarida disgrafiyani tuzatish. Ekaterinburg 2017 yil.